

ROLUL SUBSTANTIVELOR ÎN INTENSIFICAREA CALITĂȚILOR OBIECTULUI SAU SUBIECTULUI (în limbile franceză și română)

Ludmila ZBANȚ

Catedra Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată

Les substantifs sont la partie du discours qui détient un rôle important dans la production de l'intensification de la qualité d'un objet ou d'un être et de la caractéristique d'une action ou d'un état. On enregistre en français et en roumain des substantifs (provenant dans leur majorité du latin) qui contiennent la marque de l'intensif dans leur sémantique interne, d'autres l'obtiennent dans un contexte concret, étant assistés par des éléments capables de produire l'intensification. Ce qui est encore curieux, c'est la capacité des substantifs à un fonctionnement adjectival, fait qui élargit le champ sémantico-fonctionnel de l'intensité absolue en français et en roumain.

Cunoscutul lingvist F. de Saussure menționa în *Cours de linguistique générale* că e ușor, chiar amuzant, să urmărești transformările lingvistice ce se petrec în limbă de-a lungul istoriei [6, p.141-142]. Orice limbă, deci și cuvintele ce-i aparțin, se află într-o continuă schimbare și evoluție, datorită mai multor fenomene care se produc în cadrul ei: formarea de noi substantive, adverbe, adjective, verbe, transpoziția de categorie gramaticală, precum și achiziționarea, în anumite contexte, de noi valori semantice. Uneori, se recurge la diferite structuri semantice, de exemplu, de felul celor care, în viziunea lui A.J.Greimas, reprezintă forma generală de organizare a diverselor universuri semantice, ele schimbându-se în funcție de natura socială și individuală a persoanelor care le produc. Trebuie de ținut cont și de faptul că sensul este o realitate imediată ce-i permite omului să existe și să acționeze într-o lume ce semnifică¹ [4, p.39], deoarece, după cum am menționat în repetate rânduri, în nici un caz nu poate fi neglijat rolul subiectului care utilizează cuvântul în procesul comunicării. E bine recunoscut faptul că din dihotomia saussuriană *langue/parole*, anume *parole* și este comunicarea ce poartă amprenta subiectivă a unei sau altei persoane care participă în procesul respectiv. În acest sens, clasa substantivelor nu face excepție de la categoria lexicului marcat de vădite nuanțe de subiectivitate și afectivitate.

Aportul substantivelor la procesul de graduare sau de intensificare diferă întrucâtva de cel al altor clase gramaticale de gloseme. Totuși și substantivele pot genera IA datorită semanticii lor incipiente: *Breb îi privea țintă cetind patimă neistovită în ochii lui sub fruntea îngustă.* (M. Sadoveanu)

Cuvântul *patimă* este definit în DEX ca: 1) *un sentiment puternic și violent care-l copleșește pe om, întunecându-i adesea dreapta judecată; (prin extensiune) pasiune, iubire excesivă pentru ceva, pornire nestăpânită, suferință morală.*

În exemplul citat înregistrăm o intensificare dublă, produsă de interacțiunea semanticii substantivului *patimă* cu cea a calificativului *neistovită* care intensifică la maximum, excesiv chiar, sensul substantivului în cauză, provocând un efect emotiv pronunțat.

În exemplul: a) *Le petit clan était en effet le centre actif d'une longue crise politique arrivée à son maximum d'intensité: le dreyfusisme.* (M.Proust) identificăm un model de generare a IA realizat de semantica substantivului *maximum*. Acest substantiv poate fi tradus în limba română prin metoda transpoziției la nivel de unitate morfosintactică. Astfel, sintagmei franceze *son maximum d'intensité* [N+de+N] îi corespunde, în limba română, sintagma *la punctul maxim de intensitate*² [N+Adj+de+N], iar adjectivul *maxim* din română este echivalentul substantivului *maximum* din limba franceză. Ambele adjective conțin sensul de IA, întregit și de valoarea substantivului *intensitate*: b) *Micul clan era, într-adevăr, centrul activ al unei îndelungi crize politice ajunsă la punctul maxim de intensitate: atitudinea în favoarea lui Dreyfus.* (M. Proust)

În unele contexte, un substantiv care nu este marcat de un intensem la nivel de limbă, poate deveni un intensificator în urma unei utilizări originale sau a unor procedee stilistice aplicate lui. Nominalizăm, în acest sens, metaforizarea și metonimizarea. Drept rezultat, apar sintagme cu alura unor expresii fixe: *O viață de om a trecut de atunci, dar pe semne așa e harul copilăriei, de-a fi darnic în amintiri [...]* (I. Druță)

¹ "Vivre et agir dans un monde signifiant".

² Traducerea în baza procedurii de compensare – *punctul maxim*, este în acord cu normele limbii române.

Substantivul *viață*, utilizat în contextul pragmatic al sintagmei *o viață de om*, înregistrează, în primul rând, funcționarea unei unități de măsură a duratei cu semnificația de ‘au trecut mulți sau foarte mulți ani’, fiind, în același timp, marcat și de o graduare afectivă.

Același efect îl are și expresia *de o veșnicie* în exemplul: *Acuma, însă, de o veșnicie, nu mai venea nimeni să-i anunțe sfârșitul ceremoniei de-acolo.* (L.Rebreanu) Intensificarea este produsă de substantivul *veșnicie*, iar sintagma, în ansamblu, are semnificația de ‘perioadă foarte îndelungată de timp’. În contextul frazei citate, sintagma *o veșnicie* este utilizată pentru a descrie sentimentele de care este cuprins personajul principal care se află în așteptare: câteva ore se egalează pentru el cu o veșnicie, adică cu o așteptare foarte lungă.

Aceeași modalitate de graduare în timp o observăm și în exemplul următor: *Cele câteva zile de la Brundisium la Roma, fură o eternitate.* (L.Rebreanu) Substantivul *eternitate* conține în semantica primară semul de durată foarte lungă, adică nelimitată de timp.

Între infinitul trecutului și infinitul viitorului sufletul șovăie ca în fața unei imense porți închise... (L. Rebreanu)

În exemplul de mai sus, substantivul *infinit* întregeste tabloul unei viziuni filozofice asupra vieții trăite de o persoană. În același timp, în fraza citată, apare și o graduare intensificată a duratei vieții.

În alte cazuri, sensul primar de intensitate absolută al anumitelor substantive este transpus mai pronunțat prin funcționarea elementelor de intensificare ce se manifestă în opoziție sau în graduarea în creștere a calității unui obiect sau a caracteristicii unui verb:

[...] *le heurtant du front à l'épaule, lui fit pousser un cri ou plutôt un hurlement.* (A. Dumas-tatăl)

În planul conținutului semantic al unităților marcate de graduare intensivă, focalizăm atenția asupra unităților glotice *un cri* și *un hurlement*. Conform dicționarului “Le Petit Larousse”, unitatea *cri* este definită în modul următor: son perçant émis avec force par la voix de l'homme; unitatea *hurlement* are următoarea definiție: cri prolongé, plaintif ou furieux, particulier au loup, au chien, à l'hyène; 2. cri long et prolongé que l'homme fait entendre dans la douleur, la colère etc.

Din definițiile citate, putem extrage specificul semantic care diferențiază glosemele analizate atât semantic, cât și funcțional. Unitatea *un cri* este din start atribuită ființei umane care recurge la strigăte în diferite împrejurări, pe când *un hurlement* este utilizat mai întâi referitor la animale, și doar apoi are loc un transfer metonimic asupra ființelor umane capabile să producă, sub impresia anumitelor stări sufletești și emoțiilor negative, sunete asemănătoare cu cele ale animalelor. Diferența semantică dictează și diferența situațiilor de comunicare în care se produc aceste acțiuni și viceversa. Din perspectiva intensificării calității, acțiunii sau stării, credem că glosemul *un hurlement* transmite ideea unei intensificări mai puternice decât cea din *un cri*.

Să ne referim la un alt exemplu din aceeași serie: [...] *un souffle devient cyclone, le palais s'envole.* (Ph.Délerm) Semele ce caracterizează glosemele în binomul *un souffle* și *un cyclone* constituie la fel o diferență sensibilă: în primul rând, chiar experiența extraglotică ne spune că *un souffle* nu produce, de obicei, nici o distrugere serioasă, spre deosebire de dimensiunile catastrofale ale distrugerilor din urma unui ciclon (*un cyclone*). Din punctul de vedere al limbii, analizăm definițiile extrase din același dicționar al limbii franceze: *souffle*: 1. agitation de l'air, courant d'air; 4. déplacement d'air extrêmement brutal, provoqué par une explosion; *cyclone*: 1. tourbillon de vents violent.

În realitate avem de a face fie cu două fenomene diferite ale naturii (legate de mișcarea aerului) nominalizate prin primul sens al glosemului *souffle* (curent, agitație a aerului) și prin glosemul *cyclone* (mișcare a aerului însoțită de rafale puternice de vânt și de ploi torențiale), fie că evocăm rezultatul activității umane care generează în urma exploziilor curenți puternici de aer, dar care nu sunt însoțiți de rafale de vânt și ploi torențiale. Aceste caracteristici pun în valoare diferența semantică a unităților comparate și contribuie la excluderea lor, într-o astfel de funcționare, din clasa sinonimelor.

Anume din aceste considerente, este discutabil și caracterul iterativ al cuvintelor considerate sinonime, care diferă, în primul rând, după nivelul intensității semnului [7, p.57]. Academicianul S.Berejan califică, pe bună dreptate, asemenea unități drept *sinonime false* [7, p.57]. Diferența gradului de intensitate în caracterizarea unui obiect sau a unei acțiuni oferă probe ale lipsei de echivalență semantică a acestor cuvinte.

În limbile franceză și română se înregistrează la etapa actuală un fenomen glotic interesant care constă în transpunerea unor substantive în clasa adjectivelor. Acest fenomen se înscrie în formula N_1+N_2 , de exemplu: *année champion, soldes monstres, prix cadeau, arrivée catastrophe* etc.

În ediția din 2005 a *Gramaticii limbii române*, elaborată de Academia Română, citim că “**Adjectivarea/ adjectivizarea** substantivului are caracter excepțional (*câini bărbați*). Modificarea morfologică esențială este

dobândirea compatibilității cu mărcile comparației gramaticale, categorie specifică adjectivelor și adverbelor. [...] funcția denominativă, proprie substantivelor, e înlocuită cu o funcție adjectivală, de calificare” [3, p.130].

În contextul limbii franceze, P.Barbaud identifică, în acest caz, o concatenare a două substantive, realizată printr-o simplă juxtapunere³ [1, p.75] și subliniază că atare formule au un caracter ambiguu ce rezultă din prezența diverselor structuri de profunzime care impun structurilor de suprafață un mod special de interpretare.

În franceza contemporană, structurile binominale au o frecvență impresionantă, mai cu seamă, în limbajul mass-media, cel științific, publicitar etc. O tendință similară, dar cu o frecvență mai redusă, se înregistrează și în limba română: *cuvânt-șoc*, *bârfă-beton* etc. (Academia Cațavencu).

De regulă, se consideră că substantivul capătă valoarea de adjectiv, fiind întrebuițat fără determinant. Lucrul acesta se explică, pe de o parte, prin faptul că, în lingvistica modernă, este recunoscută existența adjectivelor invariabile, ceea ce face posibile situațiile în care substantivul apare în rolul unui atribut. Anume într-o funcționare de acest tip se simte cât de mică este diferența dintre substantive și adjective. O simplă juxtapunere a două nume nu se face la întâmplare, ci în concordanță cu anumite reguli de combinare a elementelor. P.Barbaud delimitează, în acest sens, patru tipuri de relații între componentele structurilor binominale: relația de atribut (*un président-fondateur*, *une femme-médecin*), metaforică (*un oiseau-mouche*, *un article-massacre*), de complementaritate (*des lunettes-soleil*, *un prix-cadeau*) și de coordonare (*le mélange sel-poivre*, *un alliage platine-chrome*). Relațiile în cauză se bazează pe factori de natură psihologică. Anume de aceea este greu de stabilit sensul exact al unui grup binominal.

V.Gak vede, în acest caz, patru posibilități de interpretare a grupării N_1+N_2 : este vorba despre o grupare de cuvinte în care: 1. a) N_2 este adjectiv sau b) N_2 este un substantiv atașat, cu funcție de adjectiv; 2. N_1+N_2 este un singur cuvânt a) compus sau b) derivat în care N_2 este sufix [8, p.130].

În sintagmele impuse de gruparea N_1+N_2 substantivul se pretează unui grad diferit de adjectivizare. Unul dintre indicii acestei adjectivizări este, în primul rând, stabilirea acordului în gen și număr între ambele substantive; în al doilea rând, substantivele în funcție de adjectiv sunt capabile să înglobeze sensuri noi.

Și M.Noailly [5, p.129-139] admite existența a patru tipuri de raporturi posibile între N_1 și N_2 : de calificare, de determinare, de coordonare și de identificare. Delimitarea raportului de calificare, ce acoperă și relațiile metaforice definite de P.Barbaud, ne-a sugerat ideea despre existența unui domeniu ce oferă posibilități reale pentru funcționarea IA redată prin sintagme de natura N_1+N_2 . Ipoteza noastră și-a găsit confirmarea și în materialul faptic excerptat din diferite surse. Este vorba, îndeosebi, de textele publicistice și publicitare, lucrările teoretice de care am luat cunoștință etc. Nu ne-am ocupat, în mod detaliat, de problema structurilor binominale. Ea ar putea constitui punctul de plecare pentru o serie de cercetări ulterioare. Ne referim la acest subiect pentru a constata doar că este o șansă în plus pentru cercetătorii de limbi franceză și română de a valorifica structuri noi de manifestare a intensității absolute.

Valoarea de intensificare a blocurilor semantic-sintactice în cauză rezultă, în primul rând, din semantica numelor care se întâlnesc într-o astfel de funcționare. O condiție obligatorie pentru realizarea valorii de intensificare este caracterul graduabil și prezența intensemului în N_2 , care funcționează în calitate de generator al intensității absolute într-o structură integrată: *l'année champion* (ideea de IA este lansată de semantica substantivului *champion* – ‘cel mai bun’), *arrivée catastrophe* (glosemul *catastrophe* sugerează ideea unui accident foarte grav), *cuvânt-șoc* (*șoc* transmite o stare de emoție foarte puternică). În afară de semantica proprie a substantivelor (epitete în aceste sintagme), se înregistrează și unele valori conotative speciale în aceste unități, rezultate din caracterul metaforic al sintagmelor analizate în ansamblul lor.

Întâlnim exemple în care N_2 , aflându-se în poziția și având funcția unui adjectiv, înregistrează o tendință de desemantizare a semanticii sale primare și se manifestă doar ca un cuantificator sau ca un intensificator al determinatului la care se raportează. În acest caz, N_2 se apropie de funcționarea unui adjectiv de cuantificare: *embouteillage monstre*, *soldes monstres* etc. În blocurile semantic-sintactice *embouteillage monstre*, *soldes monstres* etc., valoarea de intensitate absolută rezultă din semantica substantivului *monstre* care transmite ideea unei cantități considerabile sau a unui lucru foarte mare. Acest substantiv își pierde parțial semantica primară (*ființă mitologică*, *nămilă*) în folosul celei figurate (*de proporții mari*, *extraordinar*, *neobișnuit*) care transmite valoarea de intensitate foarte înaltă.

În limba română se întâlnesc exemple similare de utilizare a substantivului *monstru*: *Azi-noapte am făcut un chef monstru cu solgăbirăul, cu popa din Runc* (...) (L. Rebreanu) Este necesar a mai sublinia și faptul că

³ “Concaténation de deux noms effectuée par simple juxtaposition”.

sintagma N_1+N_2 este inclusă deseori în contexte netradiționale, care nu sunt capabile să elucideze valoarea primară a substantivelor ce formează structura respectivă. Aceste substantive pot fi utilizate chiar în mod autonom, mai cu seamă, în sloganele publicitare. În astfel de cazuri, un rol deosebit îl au factorii de ordin psihologic – uzul atribuie substantivelor și variantelor lor contextuale valoarea de intensitate absolută.

Gradul incomplet de adjectivizare a substantivului N_2 în sintagma N_1+N_2 face posibilă intensificarea lui N_1 cu ajutorul adverbilor: *Les billets français ont toujours eu un “look” très peinture, comparés aux billets anglais, allemands, suisses, hollandais ou autres.* (Le Monde, 29/01/94) (Exemplu citat de J.Goes). *Je t’en traduis des passages, cela devrait t’amuser (note surtout le ton très XIX-e siècle – ton siècle, disais-tu souvent, comme regrettant de l’avoir manqué [...])* (Jolicoeur, SM, 39).

Ultimul exemplu este deosebit de elocvent în vederea confirmării unui anumit grad de ștergere a deosebirilor dintre substantivele și adjectivele limbii franceze: *très* caracterizează o sintagmă formată dintr-un numeral și substantiv (*très XIX-e siècle*) și utilizată în scopul calificării graduate a substantivului *le ton*.

Prin ce s-ar putea explica tendința de a califica un substantiv cu ajutorul altui substantiv? Răspunsul parțial la această întrebare îl găsim la J.Goes [2, p.157-158] care identifică caracterul multidimensional al substantivului ce servește drept sprijin sintagmei, dar care creează, în același timp, o serie de dificultăți în vederea graduării substantivelor-determinante. Este vorba de particularitatea substantivelor abstracte de a accepta mai ușor graduarea calității pe care o transmit. Substantivele concrete sunt, practic, inoperabile într-o astfel de ipostază. Din multitudinea de seme ale substantivului, locutorului îi rămâne să le aleagă pe acelea care ar putea fi graduate sau intensificate. Caracterul multidimensional al substantivului explică și comportamentul lui sintactic rigid. Din această constatare, putem trage concluzia despre postpoziția, practic obligatorie, pe axa sintagmatică a substantivelor cu funcția unui adjectiv. Aducem însă și alte argumente ale utilizării adjectivale a substantivului, și anume argumentul stilistic care ia în considerație tendința permanentă a substantivelor de a se abate de la o normă tradițională spre una individuală, originală, în vederea focalizării atenției locutorilor asupra calităților de referință. Un alt argument ține de principiul economiei în limbă, căci N_2 poate înlocui o sintagmă sau chiar o frază: *une informatique caméléon = une informatique qui a la faculté d’adaption*.

Pentru a transmite ideea de IA, limba română recurge și la substantive care se comportă adverbial: *singur cuc, beat turtă, scump foc* etc.

Atât tezele teoretice cu referință la participarea substantivului în generarea blocurilor semantico-sintactice ale intensității absolute, cât și exemplele de limbă citate întru o argumentare mai convingătoare, dovedesc interpătrunderea semanticii diferitelor părți de vorbire în procesul intensificării calității, acțiunii sau stării. Interpătrunderea în cauză se manifestă în conținuturile pragmasemantice ale substantivelor ce conțin o semantică marcată de intensitate sau care contribuie la intensificarea altor elemente din cotextul lor.

Referințe:

1. Barbaud P. L’ambiguïté structurale du composé binominal // Cahier de linguistique. - 1971. - No 1. - Montréal: Les Presses de l’Université de Québec, p.73-116.
2. Goes J. L’adjectif. Entre nom et verbe. - Paris, Bruxelles: Edition Duculot, 1999.
3. Gramatica limbii române. Cuvântul. Vol. I, 2. - București: Editura Academiei Române, 2005.
4. Greimas A.J. Du sens. Essais sémiotiques. - Paris: Edition du Seuil, 1970.
5. Noailly M. Le substantif épithète. - Paris: PUF, 1990.
6. De Saussure F. Cours de linguistique générale. - Paris: Payot, 1972.
7. Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. - Кишинев: Штиинца, 1973.
8. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков. - Ленинград: Просвещение, 1977.

Prezentat la 10.10.2007